

Ю.Г. Віленський, І.А. Свінціцький

Національний медичний
університет ім. О.О. Богомольця,
м. Київ

ВАДИМ МИКОЛАЙОВИЧ ІВАНОВ: ВЕЛЕТЕНЬ ДУХУ Й НАУКИ

Резюме

У статті, приуроченій до 100-річчя ДЗ «Республіканська клінічна лікарня МОЗ України» і 80-річчя кафедри внутрішньої медицини №3 Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця, висвітлено основні віхи життєвого шляху та діяльності їх фундатора – видатного вітчизняного клініциста, науковця, педагога, людини високих моральних ідеалів, академіка АМН СРСР і АН УРСР, заслуженого діяча науки УРСР, лауреата Державної премії СРСР, професора Вадима Миколайовича Іванова.

Ключові слова

Вадим Миколайович Іванов, життя, діяльність, «справа лікарів».

*«Блаженний, хто відвідав цей світ у його хвилини фатальні»
Ф.І. Тютчев*

Слова російського класика, наведені в епіграфі, є сценарієм життя лікаря, обраного для своєї професії, особливо на перетині непростих епох. Адже жити в такі часи, брати на свої плечі весь тягар відповідальності та нести його до останнього, не згинаючись і не зраджуючи ні себе, ні тих, хто в тебе вірить, запалюючи твердістю та впевненістю слабкі серця, є надзвичайно важкою, але водночас почесною справою. Одним із таких сподвижників був Вадим Миколайович Іванов. Вдивляючись в шлях цього видатного вітчизняного терапевта, ми мовби на власні очі бачимо всю палітру його героїчних вчинків.

Вадим Іванов народився в 1892 році в Маріуполі в родині священика. Закінчивши гімназію в рідному приморському місті, в 1911 році він був зарахований на медичний факультет Імператорського університету Св. Володимира в Києві. Під час навчання юнак мав унікальну можливість отримувати знання від таких велетнів медицини, як Василь Парменович Образцов, Микола Маркіянович Волкович, Олександр Олександрович Муратов, Сергій Петрович Томашевський, Михайло Микитович Лапінський, але особливе місце в цьому яскравому сузір'ї займав Феофіл Гаврилович Яновський – блискучий діагност, проникливий фтизіатр, пульмонолог, нефролог, вчений, який відчував виклики часу. «Святий лікар» (а саме так з любов'ю та повагою в народі називали академіка Ф.Г. Яновського) створив прекрасну школу як у науковому аспекті, так і за моральними принципами. Він особисто та очолювані ним колективи

кафедр лікарської діагностики (1905-1914 рр.), госпітальної терапії (1914-1919 рр.) та факультетської терапії (1921-1928 рр.) неодноразово відгуквалися на потреби суспільства. Уособлюючи європейський класицизм Луї Пастера, Роберта Коха, Рудольфа Вірхова, Феофіл Гаврилович проголосив воістину першочерговий для лікарської діяльності принцип – «Ближче до хворого».

Закінчивши університет з відзнакою в 1916 році, у розпал Першої світової війни, у складі плеяди видатних особистостей, серед яких були фронтний та земський лікар Михайло Булгаков, майбутні прекрасні педіатри Олександр Черкасов і Давид Сигалов, талановитий окуліст Іван Корєневич, молодий терапевт Вадим Іванов опинився

Фото 1. Вадим Іванов – студент 1 курсу медичного факультету Імператорського університету Св. Володимира, 1911 р.

© Ю.Г. Віленський, І.А. Свінціцький

в безпосередній орбіті професора Ф.Г. Яновського, після декількох років роботи в Брянську і Маріуполі, у драматичному 1918 році, спочатку як лікар, а потім ординатор госпітальної та факультетської клінік. Уже в перші роки роботи на кафедрі Вадим Миколайович зарекомендував себе як надзвичайно обдарований лікар, який поєднував в собі величезну енергію та працездатність із цілеспрямованістю, спостережливістю та відмінною пам'яттю. Працюючи деякий час ординатором клініки, він багато часу проводив біля ліжка хворих, вдосконалюючи навички клініциста. Усе це забезпечило йому велику популярність серед хворих і авторитет серед колег. В 1923 році він був обраний асистентом кафедри, і з цього часу удосконалювалась його педагогічна майстерність [5].

За початковий період роботи в клініці Вадим Миколайович досягає значних успіхів у науковій роботі. Перші дослідження, що стали в майбутньому провідними у школі В.М. Іванова, присвячені різним аспектам клінічної гастроентерології (фізіологія травного тракту, клініка та прогноз шлункових кровотеч, діагностика й лікування раку шлунка). Зрозуміло, життя висувало й інші викли-

ки, наприклад, боротьба з висипним тифом, але все ж клінічна фізіологія органів травлення стала, по суті, його науковою мелодією. Оцінюючи роки спільної роботи з Вадимом Миколайовичем, Феофіл Гаврилович називає свого вихованця «виключно обдарованим, талановитим клініцистом і справжнім науковим діячем із широким світоглядом, який відрізняється допитливо-аналітичним розумом, суворою об'єктивністю при оцінці своїх спостережень, досконало володіє експериментом». При цьому він додає: «Я переконався в його бездоганній чесності та сумлінності як щодо наукової роботи, так й стосовно всіх обов'язків» [6].

Розвиваючи традиції та клінічний стиль Ф.Г. Яновського, Вадим Миколайович надав їм нового звучання. Одним із магістральних напрямів досліджень новоствореної кафедри факультетської терапії 2-го Київського медичного інституту (її він очолив у 1934 році) було вивчення клініки, розробка сучасних алгоритмів діагностики та лікування поширеної тоді серед працівників водного транспорту малярії. В галузі гастроентерології В.М. Іванов практично першим почав досліджувати періодичну моторну і секреторну діяльність шлунка як у здорових людей, так і при патологічних станах, описав різні типи дуоденогастрального та гастроезофагеального рефлюксів. Онкологічна тематика включала в себе вивчення загальних змін організму при раку внутрішніх органів і хімотерапії пухлин. Не менш важливого значення Вадим Миколайович надавав дослідженню історії становлення і розвитку вітчизняної внутрішньої медицини [2].

Продуктивна наукова та ефективна лікувальна діяльність з кожним роком все більше зміцнювали авторитет В.М.Іванова як серед медичного загалу, так й серед пацієнтів. Але в 1941 році несподівано почалася війна... Сталося так, що в початковий період битв Вадим Миколайович опинився в рідному Маріуполі, де у важких умовах самовіддано надавав медичну допомогу населенню. Тут варто підкреслити один маловідомий факт з його біографії: під час окупації Києва професору пропонували працювати в «Полімедикумі» (навчальному закладі, для якого був проведений набір студентів німецькою владою), але він категорично відмовився, тим самим вкотре продемонструвавши свої високі моральні ідеали.

Після звільнення столиці нашої держави від фашистських загарбників Вадим Миколайович повертається до улюбленого міста, очоливши у 1944 році кафедру терапії санітарно-гігієнічного факультету Київського медичного інституту. Навколо нього формується прекрасний колектив: Р. Меєрзон, О. Литвиненко, Є. Букреєв, А. Пелещук, Г. Бурчинський, М. Новицька та інші волонтери науки.

У ці роки, продовжуючи залишатися консультантом онкологічної клініки рентгенінституту,

Фото 2. Колектив факультетської терапевтичної клініки Київського медичного інституту на чолі з академіком Ф.Г. Яновським. В.М. Іванов – у першому ряду третій праворуч, 1926 р.

Фото 3. Співробітники кафедри під час виконання наукових досліджень. В.М. Іванов – у першому ряду перший праворуч, 1926 р.

Фото 4. Професор В.М. Іванов зі співробітниками та учнями, грудень 1944 р.

В.М. Іванов заглиблюється в пульмонологічну проблематику. Адже широко поширений туберкульоз легень, форми якого необхідно диференціювати з онкопатологією. Першим застосувавши томофлюорографію у терапевтичній клініці для дослідження хворих на туберкульоз, рак, абсцес легень, пневмонію, плеврит та інші захворювання, він детально проаналізував її діагностичні можливості. Ця робота у 1951 році була відзначена Державною премією СРСР [2]. Фактично Вадим Миколайович знаходиться в zenіті слави, він – голова Вченої ради МОЗ УРСР, член редколегії журналів «Терапевтичний архів» і «Клінічна медицина», консультант провідних медичних установ у Києві та Москві. В 1947 році йому присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки УРСР», обрано членом-кореспондентом АМН СРСР, в 1953 році – дійсним членом АМН СРСР, в 1957 році – академіком АН УРСР [4].

Але на початку п'ятдесятих саме життя поставило перед вченим-інтелігентом важкий вибір, і перебуваючи на вершинах науки, Вадим Миколайович своєю героїчною поведінкою довів собі та оточуючим, що знаходиться і на висоті моральності. Мова йде про його категоричну відмову брати участь в інсценованій владою «справі лікарів».

У своїх спогадах найближчий учень В.М. Іванова А.П. Пелешук детально описує ці події. Говорячи про вчинок академіка, згадуються слова Вальтера Скотта: «Просто дивно, яка цілеспрямованість, відвага й сила волі пробуджується від впевненості в тому, що ми виконуємо свій обов'язок».

Але як все це відбувалося? Вадима Миколайовича відрізняла дивовижна проникливість і майже безпомилкова інтуїція. Побачивши, що з титульної сторінки журналу «Клінічна медицина» зникло прізвище його головного редактора Володимира Харитоновича Василенка, В.М. Іванов запідозрив, що з ним, як й з іншими відомими лікарями в Москві відбувається щось недобре. Обережне ознайомлення підтвердило, що готується судовий процес щодо їх обвинувачення. Вадим Миколайович не припускав, що буде залучений

до цього списку, його турбувало інше: інтуїтивно він відчув, що спробують використати його авторитет. І вчений-подвижник вирішив заздалегідь протистояти цьому, зрозуміло, власними методами. В.М. Іванов не відрізнявся міцним здоров'ям, і гіпертонічна хвороба в поєднанні з нападами стенокардії частенько нагадували про себе. Фатальними вони не були, проте об'єктивно давали підставу створити в цей непростий час «домашній стаціонар» для Вадима Миколайовича як пацієнта. Велася історія хвороби, фіксувалися дані лабораторних аналізів і електрокардіограми, показники артеріального тиску. Про те, що стаціонар організований спеціально, професор розповів лише найближчим своїм учням: Миколі Федоровичу Скопиченку, Анатолію Петровичу Пелешуку та Євгену Львовичу Ревуцькому, які чергували в цій домашній клініці. Подальший розвиток подій показав, що все це зроблено не даремно, і не лише через медичні причини [1].

На початку 1953 року було опубліковано повідомлення про арешт групи «лікарів-вбивць», серед яких були такі відомі вчені, як Мирон Семенович Вовсі (академік АМН СРСР, головний терапевт Радянської Армії протягом 1941-1950 рр.), Володимир Микитович Виноградов (академік АМН СРСР, особистий лікар Й.В. Сталіна, головний редактор журналу «Терапевтичний архів») і Володимир Харитонович Василенко (академік АМН СРСР, головний терапевт IV-го управління Міністерства охорони здоров'я СРСР і Кремлівської лікарні, головний редактор журналу «Клінічна медицина»). Розгорнулася безпрецедентна агітаційна кампанія проти обвинувачених. А домашній стаціонар на Великій Житомирській, в оселі Вадима Миколайовича, продовжував функціонувати. Одного дня до нього зателефонували й сказали, що з ним хочуть поспілкуватися «товариші з Москви». Дійсно, незабаром з'явилися два співробітники комітету держбезпеки. Професор зустрів їх привітно. Запевнивши, що розділяє їх мету допомогти слідству, але відправитися до Москви, хоча квиток на поїзд вже був підготовлений заздалегідь, для участі в роботі експертної комісії з розгляду дій обвинувачений лікарів відмовився, вказавши на поганий стан здоров'я. Незвані гості пішли ні з чим, а стаціонар у затишній квартирі продовжував працювати.

Але через декілька днів представники відомства повернулися. З ними були історії хвороб з «провинами» зловмисників, і від В.М.Іванова вимагалось лише підписати акт експертизи. Не ставши його оскаржувати й почувавши себе вельми погано, адже у нього значно підвищився рівень артеріального тиску, Вадим Миколайович знову відмовився у сприянні силовикам. Він сказав, що нічого не бачить (це частково було правдою), а підписувати висновок, не прочитавши його осо-

бисто, не має права. Звичайно ж, професор розумів, чим ризикує, але совістю не поступився [1].

У квітні 1953 року, вже після смерті Й.В. Сталіна, було визнано, що «справа лікарів» цілком вигадана, а обвинувачуваних реабілітували та звільнили з під варти. І лише після цього акту колеги Вадима Миколайовича дізналися, що він не піддався тиску. Через рік В.М. Іванов брав участь у з'їзді терапевтів у Москві, де його зустріли з великою пошаною. В.Х. Василенко, якого важко було впізнати – блідий, змарнілий, він ходив шкутьльгаючи, попросив передати професорам-членам експертної комісії з цієї справи, які визнали обвинувачення справедливими, щоб вони не підходили до нього і не віталися, бо не може подати їм руки. «Як вони мене, учня Ф.Г. Яновського і М.Д. Стражеска, визнали вбивцею?», – запитував Володимир Харитонович. Він та інші професори щиро обіймали Вадима Миколайовича, знаючи, з якими труднощами йому вдалося ухилитися від експертизи й тим самим зберегти порядність і людську гідність [6].

Не можна не згадати також й про особливий підхід академіка В.М. Іванова до пацієнта, який дотепер наочно уособлює лікарню для обслуговування працівників водного транспорту (нині – ДЗ «Республіканська клінічна лікарня МОЗ України») на вулиці Юрія Коцюбинського. Побудована лютеранською громадою в Києві (через що й одержала назву євангелічної) сто років тому, вона й сьогодні є класичним прикладом лікувального закладу. З початку Першої світової війни лікарня перетворилася на госпіталь для привезених із фронту поранених. Можна лише уявити дух цих корпусів, цих палат у наступні часи, особливо – у вихорі громадянської смуги, навалі епідемії і голоду. Але попри все, в знемагаючому Києві добре знали, що у цьому закладі лікують із любов'ю та відданістю. Саме тут з середини тридцятих років минулого століття й була зосереджена діяльність вченого та очолюваної ним кафедри. Вадим Миколайович, володіючи винятковим організаторським талантом, зумів перетворити цю лікарню в сучасну університетську клініку, добре оснащену апаратурою, домігся бездоганної організації лікувального процесу. Він особисто керував реконструкцією закладу, займався отриманням необхідних матеріалів, рано вранці встигав перевірити якість проведених напередодні будівельних робіт. Так, до війни вдалося закінчити будівництво корпусу із студентською аудиторією і двоповерхової будівлі, а в 1962 році – триповерхового корпусу [5, 6].

Ця унікальна клініка з 1962 року постановою Ради Міністрів УРСР носить ім'я свого засновника, а його наступники передають з покоління в покоління знання та принципи свого великого Вчителя. Із давніх часів ця лікарня є прикладом розвитку клініки внутрішніх хвороб, відмічаючись

гуманістичним і разом з тим глибоко науковим підходом до кожного пацієнта. Ця лінія була затверджена тут саме В.М. Івановим, який об'єднав навколо себе великий колектив лікарів, аспірантів, клінічних ординаторів. Він не лише передавав молодим колегам свої знання та досвід, але й виховував у них якості, притаманні справжньому лікарю. Чуйне ставлення до хворого, вміння знайти з ним контакт, зрозуміти його переживання мали в його лікарській діяльності першочергове значення. Вадим Миколайович при обстеженні пацієнта основну увагу приділяв традиційним методам клінічного дослідження (анамнез, пальпація, перкусія, аускультация), а лабораторні та інструментальні використовував як доповнення до них. Висока вимогливість до себе і співробітників, ентузіазм у роботі сприяли вихованню чудових спеціалістів. Його учні академік Д.Ф. Чеботарьов і професор А.П. Пелешук пізніше згадували, що під час обходів Вадим Миколайович вимагав, щоб лікар доповідав, не користуючись історією хвороби, і знав не лише своїх пацієнтів, а й усіх важких хворих клініки, що дуже збагачувало їх клінічний досвід. В.М. Іванов міг зателефонувати о будь-якій годині, навіть пізно вночі, і запитати, як стан пацієнта, що він їв на сніданок, обід, вечерю, дізнатися про самопочуття декількох інших хворих,

Фото 5. Клінічний обхід Вадима Миколайовича

Фото 6. Одна з останніх світлин академіка В.М. Іванова, 1960 р.

які не викликали вже ніякого побоювання. І якщо лікар недостатньо чітко відповідав, то він обурювався і був дуже незадоволений, згадував про це наступного дня на обході [3, 7].

Таким чином, Вадим Миколайович Іванов із гідністю продовжив велику справу свого Вчителя, зробивши значний внесок у розвиток внутрішньої медицини та зміцнення славних традицій київської терапевтичної школи. Пам'ять про блискучого вченого і людину високих моральних ідеалів вічно

буде зберігатися в наших серцях, адже він є прикладом не лише любові до науки, але й хоробрості непохитності у захисті справедливості. Сьогодні, у рік 100-річчя ДЗ «Республіканська клінічна лікарня МОЗ України» і 80-річчя кафедри внутрішньої медицини №3 Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця, у його рідній клініці продовжує функціонувати унікальний кабінет-музей, де зібрані понад сотня експонатів, які уособлюють життєвий шлях і героїчні вчинки академіка.

Список використаної літератури

1. Віленський Ю. Подвиг ... під крапельницею: про роль київського професора Вадима Іванова у «справі лікарів» [Текст] / Ю. Віленський // День. - 2013. - №17. - С. 9.
2. Іванов В.Н. Избранные труды [Текст] / В.Н. Иванов. - К.: Наукова думка, 1965. - 335 с.
3. Пелешук А.П. Спогади київського професора медицини [Текст] / А.П. Пелешук. - К.: Наукова думка, 2003. - 94 с.
4. Передерий В.Г. Настоящие врачи [Текст]: Из истории кафедры факультетской терапии №1 Национального медицинского университета / В.Г. Передерий, В.П. Шипулин. - К., 2001. - 168 с.
5. Ревуцький Є.Л. В.М.Іванов [Текст] / Є.Л. Ревуцький, А.П. Пелешук. - К.: Здоров'я, 1974. - 54 с. - (Видатні вітчизняні вчені-медики).
6. Свінціцький А.С. Феномен академічної школи Вадима Миколайовича Іванова [Текст] / А.С. Свінціцький, М.І. Дзедман, Г.В. Шило. - К: Т-во «Знання» України, 2009. - 179 с.
7. Чеботарев Дмитрий Федорович. Воспоминания [Текст]: к 100-летию со дня рождения и 50-летию Института геронтологии АМН Украины / сост. О.В. Коркушко, В.Б. Шатило. - К.: ИПЦ АЛКОН НАН Украины, 2008. - 304 с.

VADIM IVANOV: GIANT OF SPIRIT AND SCIENCE

Yu.H. Vilenskyi, I.A. Svintsitskyi

Summary

In the article, dedicated to the 100th anniversary of the SI «Republican Clinical Hospital of the Ministry of Health of Ukraine» and the 80th anniversary of the 3rd Department of Internal Medicine of Bogomolets National Medical University, the main milestones of life and activity of their founder, outstanding Ukrainian clinician, scientist, lecturer, man of high moral ideals, member of the USSR Academy of Medical Sciences and the Ukrainian SSR Academy of Sciences, the Ukrainian SSR Merited Worker of Science, the USSR State Prize Laureate, Professor Vadim Ivanov are described.

Keywords: Vadim Ivanov, life, activity, «case of physicians».